IMPACT FACTOR 6.10

ISSN 2229-4406

UGC Approved International Registered & Recognized Research Journal Related to Higher Education for all Subjects

UNIVERSAL RESEARCH ANALYSIS

UGC APPROVED & PEER REVIEWED RESEARCH JOURNAL

Issue - XXVI, Vol. III
Year - XIII (Half Yearly)
Mar. 2023 To Aug. 2023

Editorial Office :
'Gyandev-Parvati',
R-9/139/6-A-1,
Near Vishal School,
LIC Colony,
Pragati Nagar, Latur
Dist. Latur - 413531.
(Maharashtra), India.

Contact : 02382 -241913
9423346913 / 9503814000
9637935252 / 7276301000

Website
www.irasg.com

E-mail :
interlinkresearch@rediffmail.com
visiongroup1994@gmail.com
mbkamble2010@gmail.com

Publisher :
Jyotichandra Publication
Latur, Dist. Latur - 413531. (MS)

Price : ₹ 200/-

CHIEF EDITOR

Dr. Balaji G. Kamble
Professor & Head, Dept. of Economics,
Dr. Babasaheb Ambedkar Mahavidyalaya,
Latur, Dist. Latur(M.S.)India.

EXECUTIVE EDITORS

Dr. E. Siva Nagi Reddy
Director, National Institue of Hospitality & Tourism Management, Hyderabad (A.P.)

Dr. D. Raja Reddy
Chairman, International Neuro Surjery Association, Banjara Hill, Hayderabad (A.P.)

Dr. Rajendra R. Gavhale
Head, Dept. of Economics, G. S. Mahavidyalaya, Khamgaon, Dist. Buldhana

Dr. Nilam Chhangani
Head, Dept. of Economics, SKNG Mahavidyalaya Karanja Lad, Dist. Washim (M.S.)

Dr. Yu Takamine
Professor, Fafulty of Law & Letters, University of Ryukyas, Okinawa, (Japan).

Dr. A. H. Jamadar
Chairman, BOS Hindi,SRTMUN & Head, Dept. of Hindi, BKD College,Chakur, Dist. Latur (M.S.)

Dr. Shaikh Moinoddin G.
Dept. of Commerce, Lal Bahadur Shastri College, Dharmabad, Dist. Nanded(M. S.)

Scott A. Venezia
Director, School of Business, Ensenada Campus, California, (U.S.A.)

DEPUTY-EDITOR

Dr. N. G. Mali
Head, Dept. of Geography, M. B. College, Latur,Dist. Latur.(M.S.)

Dr. Babasaheb M. Gore
Principal, Janvikas Mahavidyalaya, Bansarola, Dist. Beed (M.S.)

CO-EDITORS

Dr. V.J. Vilegave
Head, Dept. of P.A., Shri. Guru Buddhiswami College, Purna, Dist. Parbhani (M.S.)

Dr. Omshiva V. Ligade
Head, Dept. of History Shivjagruti College, Nalegaon, Dist. Latur. (M.S.)

Dr. S. B. Wadekar
Dept. of Dairy Science, Adarsh College, Hingoli, Dist. Hingoli.(M.S.)

Dr. Shivanand M. Giri
Dept. of Marathi, Bhai Kishanrao Deshmukh College, Chakur Dist. Latur.(M.S.)

Issue : XXVI, Vol. III
URA UNIVERSAL RESEARCH ANALYSIS
IMPACT FACTOR 6.10
ISSN 2229-4406
Mar. 2023 To Aug. 2023

INDEX

Sr. No	Title for Research Paper	Page No
1	Utilization of argemone mexicana L. Leaf Extracts on linear growth of colletorichum capsici causing spot of turmeric **Balwant W. Somwanshi**	1
2	Physico-Chemical Status of Various Borewell Water from Latur District Maharashtra **Dr. D. B. Sirsath**	4
3	बकरी नाटक में सामाजिक चेतना **जे. बी. जाधव**	12
4	नरेंद्र मोहन के नाटको में संवाद योजना **डॉ. आर. वाय. शेख**	16
5	भारतातील बँकिंग क्षेत्रातील नाविन्यपूर्ण अभ्यास **डॉ.गजानन संतोषराव कुबडे**	24
6	गांधीजींचे सत्याग्रहाबाबत विचार **जयजीत शेषेराव शिंदे**	31
7	कुसुमाग्रजांच्या कवितेतील स्त्री जीवन **धनंजय उध्दवराव काळे**	36
8	क्रीडा शिक्षकाचे सामाजिक योगदान : एक चिकित्सक अभ्यास **प्रभाकर आबाजी पंडीत**	46
9	महात्मा गांधी आणि जयप्रकाश नारायण यांच्या विचारांचा समाजशास्त्रीय अभ्यास **जे. पी. केाकणे**	51

5

भारतातील बँकिंग क्षेत्रातील नाविन्यपूर्ण अभ्यास

डॉ.गजानन संतोषराव कुबडे
अर्थशास्त्र विभाग प्रमुख,
मातोश्री शांताबाई गोटे कला, वाणिज्य व विज्ञान महाविद्यालय,
वाशिम, जि. वाशिम

Research Paper - Economics

सारांश

नोटबंदीनंतर भारतीय बँकिंग व्यवस्थेत बरेच बदल झाले आहेत. सरकारने डिजिटल इंडियावर लक्ष केंद्रित करण्यास सुरुवात केली ज्यामुळे लोकांच्या पेमेंटच्या सवयी बदलल्या. युनिफाइड पेमेंट इंटरफेस (यूपीआय), क्लाउड तंत्रज्ञानाचा अवलंब, नेट बँकिंग, ई-बँकिंग, आरटीजीएस, एनईएफटी मोबाइल बँकिंग, एटीएम, बँकिंग ॲप्स / PAYTM सारख्या पेमेंट ॲप्सद्वारे बँकिंग यांसारख्या बँकिंग प्रणालीतील नवीन नवकल्पनांच्या मदतीने हे बदल शक्य झाले आहेत. BHIM, PHONE PAY इ. हा पेपर भारतातील बँकिंग क्षेत्रातील नवीन आणि विद्यमान नवकल्पनांवर प्रकाश टाकतो.

प्रस्तावना:

भारतीय बँकिंगचा प्रवास लांबला आहे. त्यात अनेक बदल झाले आहेत. १९९० च्या दशकापासून, भारताने तंत्रज्ञान आणि नवनिर्मितीवर अधिक भर देण्यास सुरुवात केली. सध्या बँकिंग क्षेत्र चांगले नियंत्रित आणि पुरेसे भांडवल आहे. १९ राष्ट्रीयीकृत बँका, १ इतर सार्वजनिक क्षेत्रातील, २१ खाजगी बँका, ३ स्थानिक बँका, ९ लघु वित्त बँका, ४ पेमेंट बँका, ४३ विदेशी बँका, ३१ राज्य सहकारी बँका, ५६ प्रादेशिक ग्रामीण बँका (RRB) आहेत. सर्व बँकांनी एटीएम, डेबिट कार्ड, क्रेडिट कार्ड, इंटरनेट बँकिंग, मोबाईल बँकिंग, आरटीजीएस, एनईएफटी इत्यादी विविध माध्यमांसह काम करण्यास सुरुवात केली. सध्या बँकिंगची भूमिका केवळ आर्थिक मध्यस्थापासून विविध सेवांच्या सेवा प्रदात्यापर्यंत पुन्हा परिभाषित केली गेली आहे. आर्थिक सुपरमार्केटप्रमाणे काम करणाऱ्या एकाच छताखाली वित्ताशी संबंधित. बँकांमधील तीव्र स्पर्धेने संपूर्ण बँकिंग व्यवस्थेची संकल्पनाच बदलून टाकली आहे. त्यामुळे बँका केवळ आकर्षित करण्यासाठीच नव्हे तर ग्राहकांना टिकवून ठेवण्यासाठी आणि त्यांच्या प्रतिस्पर्ध्यांवर स्पर्धात्मक फायदा मिळवण्यासाठी नवीन मार्ग

शोधत आहेत. भारतीय बँकेचे भवितव्य केवळ रोमांचकच नाही तर सेवेतही परिवर्तनीय आहे. भारताचे बँकिंग क्षेत्र २०२० पर्यंत जगातील ५ वे सर्वात मोठे बँकिंग क्षेत्र बनू शकते आणि २०२५ पर्यंत ३ed सर्वात मोठे बँकिंग क्षेत्र बनू शकते. हा पेपर बँकिंग क्षेत्रातील नवीन तांत्रिक वदल आणि सर्व विद्यमान नवकल्पनांचे परीक्षण करतो.

शोध निबंधाचे उद्देश:

१) राष्ट्रीय स्तरावर बँकिंग क्षेत्रातील नवकल्पना अधोरेखित करणे हा या अभ्यासाचा उद्देश आहे.

भारतातील बँकिंग क्षेत्रात नावीन्यपूर्ण :

बँकिंग क्षेत्रात गेल्या काही वर्षांत बरेच बदल झाले आहेत. ग्राहकांना अधिक मूल्य निर्माण करण्याच्या उद्देशाने जवळजवळ प्रत्येक बँकेने त्या दिशेने नाविन्यपूर्ण दृष्टीकोन घेण्यास सुरुवात केली आहे. माहिती तंत्रज्ञान (IT) च्या मदतीने उत्पादनाच्या डिझाइनमध्ये नवीन शोध आणि बँकिंग आणि वित्त उद्योगांमध्ये त्यांचे वितरण शक्य झाले. नवीन तंत्रज्ञानामुळे बँकांना नवीन प्रणाली तयार करण्याची संधी मिळते जी ग्राहकांच्या विस्तृत गरजा पूर्ण करू शकते, जे काल शक्य नव्हते. आर्थिक नवोपक्रमाशी निगडित तंत्रज्ञानामुळे बँकिंग तत्त्वज्ञान पूर्णपणे बदलले आहे आणि ते अधिक कठोर स्पर्धेमध्ये बदलले आहे. स्पर्धात्मक वातावरण बँकिंग क्षेत्रात उत्पादन, प्रक्रिया आणि बाजारपेठेत अधिक नाविन्य निर्माण करते. आजकाल, आमच्याकडे चलनी नोटांसह इलेक्ट्रॉनिक पेमेंट सिस्टम आहे. बँकिंग आणि वित्तीय क्षेत्रे अशा परिस्थितीकडे वाटचाल करत आहेत, जिथे त्यात तरलता आणि सुरक्षिततेसह नवीन साधने असू शकतात.

बँकिंग क्षेत्रात खरेदी केलेले प्रमुख नवकल्पना खालीलप्रमाणे आहेत

डेबिट कार्ड :

डेबिट कार्ड हे प्लास्टिक कार्ड आहे जे खरेदी करताना पेमेंट करण्याचा पर्यायी मार्ग म्हणून वापरला जाऊ शकतो. हे त्वरित रोख पैसे काढण्याची आणि रोख काढण्यासाठी एटीएम कार्ड म्हणून कार्य करण्यास अनुमती देते. निधी थेट बँक खात्यातून किंवा कार्डवरील उर्वरित शिल्लकमधून काढला जातो.

क्रेडीट कार्ड :

हे डेबिट कार्डसारखेच आहे परंतु ते थोडे वेगळे आहे. या सेवा आणि वस्तूंसाठी देय देण्याच्या धारकाच्या वचनावर आधारित क्रेडिट कार्ड त्याच्या धारकाला वस्तू आणि सेवा खरेदी करण्याचा अधिकार देते. ज्यामध्ये, कार्ड जारीकर्ता वापरकर्त्याला क्रेडिटची एक लाइन देतो ज्यामधून वापरकर्ता विक्रेत्याला (व्यापारी) पेमेंट करण्यासाठी किंवा वापरकर्त्याला रोख आगाऊ पैसे देऊ शकतो.

ऑटोमेटेड टेलर मशीन (एटीएम) :

बँकिंगमध्ये इलेक्ट्रॉनिक चॅनेलचा मोठ्या प्रमाणावर वापर केला जातो. हे त्याच्या विशेष वैशिष्ट्यांसह प्लास्टिक कार्डद्वारे ऑपरेट केले जाऊ शकते. हे एक संगणक नियंत्रित उपकरण आहे ज्यावर वापरकर्ता पैसे काढू शकतो, कोणत्याही व्यक्तीचा समावेश न करता शिल्लक तपासू शकतो. हे शाखेच्या आवारात स्थित किंवा शाखेच्या आवाराबाहेर कोठेही असलेल्या बाहेरील भागासारखे असू शकते. ऑगस्ट २०१७ मध्ये एटीएमची एकूण संख्या २,०८,१११ पर्यंत पोहोचल्याने बँकांनी त्यांचे लक्ष आणखी वाढवले. तथापि, सार्वजनिक क्षेत्रातील बँकांच्या तसेच खाजगी बँकांच्या एटीएमच्या वाढीत घट झाली.

ई-बँकिंग:

बँकिंगमधील हा एक प्रमुख नवोपक्रम आहे. ई-बँकिंग म्हणजे बँकिंग उत्पादने आणि सेवांची बँकांकडून थेट ग्राहकांना इलेक्ट्रॉनिक वितरण चॅनेलद्वारे तरतूद. वापरकर्ता इलेक्ट्रॉनिक मीडिया वापरून संक्रमण करू शकतो.

इंटरनेट बँकिंग :

ही बँकांद्वारे प्रदान केलेली सेवा आहे जेणेकरुन वापरकर्ते इंटरनेटच्या मदतीने त्यांचे बँक खाते, व्यवहार, बिले इत्यादींबद्दल माहिती शोधू शकतात. हे वापरकर्त्यांना बँक शोधण्याऐवजी आणि टेलरशी संवाद साधण्याऐवजी बँक व्यवहार ऑनलाइन करण्यास अनुमती देते. व्यापक अर्थाने, रोख किंवा धनादेशाद्वारे थेट एका खात्यातून दुसऱ्या खात्यात निधी हस्तांतरित करण्यासाठी इलेक्ट्रॉनिक माध्यमांचा वापर आहे.

इलेक्ट्रॉनिक क्लिअरन्स सर्व्हिस (ECS):

ECS ही एक किरकोळ पेमेंट प्रणाली आहे ज्याचा वापर समान स्वरूपाच्या मोठ्या प्रमाणात पावत्या/पेमेंट करण्यासाठी केला जाऊ शकतो, विशेषत: जेथे प्रत्येक वैयक्तिक पेमेंट पुनरावृत्ती स्वरूपाचे आणि तुलनेने कमी रकमेचे असते. व्यक्तींद्वारे निधी हस्तांतरित करण्याऐवजी कंपन्या आणि सरकारी विभागांना मोठ्या प्रमाणात पेमेंट करण्यासाठी/प्राप्त करण्यासाठी ते तयार केले जाते.

रिअल टाइम ग्रॉस सेटलमेंट (आरटीजीएस):

ऑर्डरच्या आधारे ऑर्डरनुसार वैयक्तिकरित्या निधी हस्तांतरणाचा सतत (रिअल-टाइम) सेटलमेंट म्हणून त्याची व्याख्या केली जाऊ शकते. रिअल टाईम म्हणजे नंतरच्या काळात न मिळता सूचना प्राप्त झालेल्या वेळी त्यावर प्रक्रिया करणे; ग्रॉस सेटलमेंट म्हणजे निधी हस्तांतरण सूचनांचे सेटलमेंट वैयक्तिकरित्या होते. रिझर्व्ह बँक ऑफ इंडियाच्या पुस्तकांमध्ये निधी सेटलमेंट होते हे लक्षात घेता, देयके अंतिम आणि अपरिवर्तनीय आहेत.

नॅशनल इलेक्ट्रॉनिक फंड ट्रान्सफर (NEFT):

रिझर्व्ह बँक ऑफ इंडिया (RBI) द्वारे देखरेख केलेली एक इलेक्ट्रॉनिक निधी हस्तांतरण प्रणाली आहे. याची सुरुवात नोव्हेंबर २००५ मध्ये झाली होती, नॅशनल इलेक्ट्रॉनिक फंड ट्रान्सफर ही एक सुविधा आहे जी भारतातील बँक ग्राहकांना कोणत्याही दोन नॅशनल इलेक्ट्रॉनिक फंड ट्रान्सफर सक्षम बँक खात्यांमध्ये वन-टू-रीअल-टाइम ग्रॉस सेटलमेंट, एनईएफटी प्रणालीद्वारे निधी हस्तांतरण करण्यास सक्षम करते. रिअल-टाइम आधारावर उद्भवू नका. हे अर्ध्या तासाच्या बॅचमध्ये निधी हस्तांतरणाचे निराकरण करते ज्यात आठवड्याच्या दिवशी सकाळी ८:०० AM ते ६:३० PM दरम्यान आणि कॅलेंडर महिन्याच्या १ ल्या, ३ ?या आणि ५ व्या शनिवारी सेटलमेंट होतात. या कालावधीबाहेर विनंती केलेल्या बदल्या पुढील उपलब्ध विंडोवर सेटल केल्या जातात. महिन्याच्या २ आणि ४ थ्या शनिवारी किंवा रविवारी किंवा सार्वजनिक सुट्टीच्या दिवशी कोणताही तोडगा काढला जात नाही.

Cheque Truncation System (CTS):

मूलत: याचा अर्थ असा आहे की धनादेश जमा करणार्या बँकेला भौतिक स्वरूपात धनादेश पाठवण्याऐवजी, धनादेशाची इलेक्ट्रॉनिक प्रतिमा क्लिअरिंग हाऊसद्वारे पैसे भरण्यासाठी ड्रॉई शाखेकडे प्रसारित केली जाते, ज्यामुळे ते गुंतागुंतीचे भौतिक सादरीकरण दूर करू शकते. पैसे देणाऱ्या वँकेला धनादेश, ज्यामुळे पारंपारिक क्लिअरिंग सिस्टममध्ये वेळ आणि खर्चाची बचत होते.

DEMAT खाते :

हे डीमटेरिअलाइज्ड अकाउंटचे संक्षेप आहे, हे एक प्रकारचे बँकिंग खाते आहे जे कागदावर आधारित भौतिक स्टॉक शेअर्सचे डीमटेरिअलायझेशन करते. हे भौतिक समभाग ठेवू नये म्हणून वापरले जाते.

स्मार्ट घड्याळ :

आता स्मार्ट-वॉचवर वँकिंग व्यवहार करता येतात मग ते ॲपल वॉच, ॲंड्रॉइड वेअर किंवा सॅमसंग गियर असो. हे केवळ जागतिक वित्तीय संस्था आणि बँकाच नाही. Barclays, Scotiabank, Deutsche Bank, Nationwide, Stanchart आणि Citigroup ज्यांनी सर्व प्रमुख मोबाइल ऑपरेटिंग सिस्टीमवर चालणा?या स्मार्ट-वॉचसाठी ॲप्स विकसित केले आहेत. परंतु AXIS, HDFC, ICICI वँका सारख्या काही भारतीय खाजगी क्षेत्रातील बँकांनी स्मार्ट घड्याळे ॲप्स सादर केले आहेत.

मोवाइल वँकिंग :

हा इंटरनेट वँकिंगचा विस्तार आहे. हँडसेट डिझाईन्स आणि मोबाईल सॉफ्टवेअरमधील अलीकडच्या घडामोडीमुळे, मोवाईल वँकिंगचा अवलंब करण्याकडे बहुतांश बँकांचे लक्ष वेधले गेले.

बँक ही सेवा प्रदान करणार्या दूरसंचार सेवा प्रदात्यांच्या सहकार्याने आहे. या सेवेसाठी, सेल्युलर फोन एकतर SMS किंवा WAP सक्षम असावा. ज्या ग्राहकांची बँकेत फक्त क्रेडिट कार्ड खाती आहेत त्यांनाही या सुविधा उपलब्ध आहेत.

कियोस्क :

ही एक लहान, मुक्त-स्थायी भौतिक रचना आहे जी माहिती प्रदर्शित करते किंवा वापरकर्त्याला सेवा प्रदान करते. हे मानवरहित किंवा मानवरहित असू शकते आणि मानवरहित कियोस्क नॉन-डिजिटल किंवा डिजिटल असू शकतात. माहिती कियॉस्क आता पासबुक प्रिंटिंग, लोन कोट्स प्रदान करणे, स्टँडिंग ऑर्डर मेंटेनन्स, दस्तऐवज स्कॅनिंग आणि स्टेटमेंट प्रिंटिंग यासारख्या सेवा देखील प्रदान करू शकतात.

कोअर बँकिंग :

नवीन खाती उघडणे, कर्ज वनवणे आणि सेवा देणे, रोख ठेवी आणि पैसे काढणे, पेमेंट आणि चेकवर प्रक्रिया करणे, ग्राहक संबंध व्यवस्थापन (सीआरएम) क्रियाकलाप, व्याज मोजणे, ग्राहक खाती व्यवस्थापित करणे, किमान शिल्लक, व्याज दरांचे निकष स्थापित करणे हे कोअर बँकिंगचे घटक आहेत. , पैसे काढण्याची परवानगी आहे आणि याप्रमाणे, व्याजदर स्थापित करणे, बँकेच्या सर्व व्यवहारांचे रेकॉर्ड ठेवणे.

कॉर्पोरेट बँकिंग :

याला विझनेस बँकिंग असेही म्हणतात, कॉर्पोरेट ग्राहकांशी व्यवहार करणा?या बँकिंगच्या पैलूचा संदर्भ देते.

Service includes:

ओव्हर ड्राफ्ट, देशांतर्गत आणि आंतरराष्ट्रीय पेमेंट, फंडिंग, चॅनल फायनान्सिंग, हमी पत्रे, कार्यरत भांडवल सुविधा, आंतरराष्ट्रीय व्यापार.

डिजिटल वॉलेट :

हे एका इलेक्ट्रॉनिक उपकरणाचा संदर्भ देते जे एखाद्या व्यक्तीस इलेक्ट्रॉनिक व्यवहार करण्यास अनुमती देते. त्यामध्ये संगणकासह ऑनलाइन वस्तू खरेदी करणे किंवा स्टोअरमध्ये काहीतरी खरेदी करण्यासाठी स्मार्टफोन वापरणे समाविष्ट असू शकते. एखाद्या व्यक्तीचे बँक खाते देखील डिजिटल वॉलेटशी जोडले जाऊ शकते.

नाविन्यपूर्ण बँकिंगचे उत्पादन आणि सेवा

१. बँक ऑटोमेशन

१. वेग वाढला

२. मैत्रीपूर्ण आणि लवचिकता

३. कमी व्यवहारांकडे

२. बँकिंग शाखा

१. रोख पैसे काढणे
२. रोख ठेव
३. खाते विवरण
४. धनादेश
५. निधी हस्तांतरण
६. शिल्लक चौकशी
७. मागणीची खरेदी
८. मसुदा वेतन आदेश
९. मोबाईल बँकिंग-शिल्लक चौकशी, निधी हस्तांतरण
१०. कर्ज खात्याची परतफेड
११. डीमॅट सेवा ऑनलाइन ट्रेडिंग सुविधा प्रदान करतात
१२. मायक्रोफायनान्स- उत्पन्न उत्पादक क्रियाकलाप, मालमत्ता तयार करणे, वापर स्थिर करणे
१३. प्लॅस्टिक मनी - हे रोख रकमेला पर्यायी आणि वाहून नेण्यासाठी सोयीचे आहे

निष्कर्ष :

भारतीय बँकिंग क्षेत्र खूप चांगले वाढत आहे, त्याचा ग्राहकवर्गही नाटकीयरित्या वाढला आहे. बँकिंग क्षेत्राच्या विकासासाठी राजकीय पाठबळ, नवीन नवकल्पना, बँकांद्वारे ऑफर केलेल्या नवीन मूल्यवर्धित सेवा अशा विविध कारणांमुळे भारतीय बँकिंग क्षेत्राची वाढ शक्य झाली आहे. सरकारच्या नोटाबंदीच्या पाऊलाने लोकांना बँकिंग प्रणाली तसेच डिजिटल बँकिंग सेवा वापरण्यास भाग पाडले. आजकाल, नवीन तंत्रज्ञान बँकिंगच्या भविष्यात ग्राहकांना बस्ट बँकिंग उत्पादन आणि नवकल्पनांसह अधिक ऑफर आणि सेवा सादर करेल याची खात्री आहे. बँकिंग क्षेत्राने सामान्य व्यक्तीची त्यांच्या उत्पादनक्षमता आणि गरजांसाठी बँकेत प्रवेश करण्याची क्षमता देखील वाढवली आहे. भारतीय बँकिंग क्षेत्राने नवीन तंत्रज्ञानात सुधारणा केली आहे. नवनवीन बँकिंग तंत्रज्ञान बदलत्या सुधारणांनी भारतीय बँकिंगचा चेहरामोहरा बदलला आहे. उत्पादन आणि सेवा, बँकिंग प्रणाली, तंत्रज्ञान, व्यापार सुविधा इत्यादींच्या बाबतीत बँकिंग प्रणाली अनेक पटींनी सुधारली आहे. हे स्पष्ट आहे की बँकिंग प्रणाली इतर देशांच्या तुलनेत भारतात विकसित झाली आहे. पुढे, बँक त्यांच्या ग्राहकांना समजते आणि बँक त्यांच्या गरजा पूर्ण करेल. भारतीय बँकिंग क्षेत्र इतर विकसित बँकांसोबत उत्तम सेवा पुरवते.

संदर्भ सूची :-

१) Surendra Kumar, D. V. (२०१५, OCTOBER). A Study on Banking Services of New Generation. International Journal of Science and Research, ४(१०), ४५९-४६२.

२) G.Anbalagan. (२०१७, SEPTEMBER). New Technological Changes in Indian Banking Sector. International Journal of Scientific Research and Management (IJSRM), ५(९), ७०१५-७०२१.

३) Kaur, S. (२०१६, NOVEMBER). A Study on New Innovations in Banking Sector. International Journal of Science and Research (IJSR), ५ (११), १७८०-१७८२.

४) Shet, A. R. (२०१६, MAY). Technological Innovations in Indian Banking Sector. International Journal of Scientific Engineering and Research (IJSER), ४(५), ११-१४

५) https://www.rbi.org.in

६) https://en.wikipedia.org/wiki